

» lotus est semel, non habet necessitatem iterum lavandi¹:» ego obtinerem quod dico, ita ut tu contra quid dices, non haberes. Nunc vero cum in Scripturis non inveniamus aliquos ad Ecclesiam transisse ab hæreticis, et sicut ego dico, aut sicut tu dicis, esse susceptos; puto si aliquis sapiens extisset, cui Dominus Christus testimonium perhiberet, et de hac quæstione consuleretur a nobis, nullo modo dubitare deberemus id facere quod ille dixisset, ne non tam ipsi quam Domino Christo, cuius testimonio commendabatur, repugnare judicaremus. Perhibet autem testimonium Christus Ecclesiæ suæ. Ecce Evangelium, lege ubi ait: « Oportebat Christum pati, et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem². » Quomodo ergo suscipit ista Ecclesia per omnes gentes incipientibus ab Jerusalem, remotis omnibus ambagibus et tergiversationibus, sic suscipiens es. Quod si non vis, non mihi, aut cuiquam homiaum, qui te vult ita suscipere, sed ipsi Salvatori contra salutem tuam perniciossime reluctaris, qui te sic suscipiendum esse non vis credere, quemadmodum suscipit illa Ecclesia, quam testimonio suo commendat ille, cui fateris nefarium esse non credere.

LXIV. At enim dixit Jeremias: « Facta est mihi ut aqua mendax, non habens fidem³. » Non de hac aqua dixit, quam putas. Lege diligenter. Ipsam enim mendacium hominum multitudinem dixit aquam mendacem more prophetico, sicut figurate loqui solent: sicut in Apocalypsi, populos aquarum nomine novimus appellatos⁴. Nam sic ait Jeremias: « Ut quid qui contristant me, prævalent? Plaga mea valida est, unde sanabor? Facta est mihi ut aqua

¹ Joan. xiiii, 10. — ² Luc. xxiv, 46. — ³ Jerem. xv, 18. — ⁴ Apoc. xviii, 15.

» non habens fidem¹. » Plagam suam sibi dixit factam ut aquam mendacem: eamdem vero plagam suam eos appellavit qui se contrastabant. Quod enim ait: « Qui contrastant me; » hoc dixit postea: « plaga mea: » et quod supra dixit: « prævalent; » hoc postea dixit: « valida est.

LXV. Sic et illie facitis, ubi scriptum est: « Ab aqua aliena abstine te, et de fonte alieno ne biberis². » Putatis enim de baptismo dictum qui est apud hæreticos, ut ideo sit aqua aliena, quia hæretici regnum Dei non possidebunt: quasi non ita sit et apud ebrios, et apud invidos, et cæteros hujusmodi, de quibus dictum est: « Regnum Dei non possidebunt³: » et tamen in omnibus talibus, si secundum Evangelium baptizati sunt, Christi est baptismus, non ipsorum. Unde aqua illa non est aliena; cum ipsi alieni sunt, quibus dicturus est: « Non novi vos⁴. » Cur non ergo potius intelligam aquam alienam et fontem alienum, doctrinam esse maligni spiritus, quæ decipiuntur et seducuntur alienati a Deo per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum: hoc expressius commendante Apostolo: « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum⁵? Haec est aqua aliena, et fons alienus. Si enim aqua in bono intelligitur et Spiritus sanctus; cur non aqua in malo intelligatur et spiritus malignus? Non enim semper ubi aquam nominat Scriptura, hoc visible baptismi sacramentum vult intelligi: sed aliquando ipsum, aliquando aliud. Jam enim hoc visibili baptismo etiam alios discipuli Domini baptizaverant, antequam veniret in eos secundum ejus promissionem Spiritus sanctus: de quo

¹ Jerem. xv, 18. — ² Prov. v, 15. — ³ 1 Cor. vi, 10, et Gal. v, 21. — ⁴ Math. vii, 23. — ⁵ 1 Tim. iv, 1.

tamen idem Jesus dicit : « Si quis sitit , veniat et bibat : » qui credit in me , sicut dicit Scriptura , flumina aquæ » vivæ fluent de ventre ejus ¹. » Et sequitur Evangelista , et exponit unde sit dictum : « Hoc autem , inquit , dicebat » de Spiritu , quem accepturi erant ii , qui in eum erant » credituri . Spiritus enim nondum erat datus , quia Jesus » nondum fuerat clarificatus ². » Ecce aquam dicit Spiritum , qui nondum erat datus , cum jam aqua illa baptismi multis fuisse data.

LXVI. Unde et illud , quod similiter non intelligitis , quod scriptum est : « Bibe aquam de tuis vasis , et de pu- » teorum tuorum fontibus , et fons aquæ tuæ sit tibi pro- » prius , et nemo alienus communicet tibi , et non super- » fluant tibi aquæ foras , et in plateis tuis discurrant aquæ » tuæ ³ : » non visibilem baptismum , quem possunt habere et alieni , id est , qui regnum Dei non possidebunt ; sed hoc donum commendat Spiritus sancti , quod proprium est eorum tantum , qui regnabunt cum Christo in æternum . Quoniam « Charitas Dei , sicut dicit Apostolus , dif- » fusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum , qui » datus est nobis ⁴. » Ipsa enim latitudo cordis , quam charitas facit , unde illam diffusam dicit , et unde ad Corinthios ita loquitur : « Os nostrum patet ad vos , o Corinthii , » cor nostrum dilatum est ⁵ , » platearum nomine signifi- cata est .

LXVII. Quod ergo aperte audimus : « Nolite omni » spiritui credere , sed probate spiritus si ex Deo sint : » hoc figurate audimus : » Ab aliqua aliena abstine te , et » de fonte alieno ne biberis ⁶. » Et quod aperte audimus : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum » sanctum qui datus est nobis ⁷ : » hoc figurate audimus :

¹ Joan. vi, 37. — ² Vide lib. ii contra Crescon. cap. 13 et seqq. — ³ Prov. v, 15. — ⁴ Rom. v, 5. — ⁵ 2 Cor. vi, 11. — ⁶ 1 Joan. iv 1. — ⁷ Rom. 1, 5.

« Fons aquæ tuæ sit tibi proprius , et nemo communicet » tibi . » Multa enim munera Dei possunt habere et alieni , non solum ista communia cum lapidibus et arboribus , sicuti est esse et vigere ; nec solum communia cum pecori- bus , sicuti spirare , sentire : sed etiam majora jam homi- num propria , sicuti est ratio , locutio , artes utiles innu- merabiles , et alia multa . Ipsa etiam quæ domui Dei data sunt , nonnulla ex eis habent alieni , id est , non possessuri regnum Dei , quibus in fine dicetur : « Non novi vos ; » etiam cum dixerint : « In nomine tuo prophetavimus et virtutes » multas fecimus ¹. » Quia , « Etsi habeam , inquit , prophe- » tiam , et sciam omnia sacramenta et omnem scientiam , et si » habuero omnem fidem , ita ut montes transferam , cha- » ritatem autem non habeam , nihil sum ². » Hoc est ergo donum Spiritus sancti proprium sanctorum , unde nemo communicat alienus . Hoc deest omnibus malignis et gehennæ filiis , etiamsi Christi baptismo baptizentur , sicut Simon fuerat baptizatus . Hoc deest etiam hæreticis : hoc accipiunt , cum correcti veniunt et unitatis vinculum sin- ceriter amplectuntur . Quod si non acciperent , etiam ha- bentes baptismum Christi , non erant possessuri regnum Christi ; quia non introierant ad fontem illum proprium aquarum discurrentium in plateis sanctorum , et foras non excurrentium , quo fonte charitas Dei diffusa est in cordi- bus nostris per Spiritum sanctum , qui datus est nobis . Desinite itaque illa testimonia commemorare , quæ aut non intelligitis , aut pro nobis contra vos esse intelligitis . Quod si ambigue posita , et pro nobis , et pro vobis possent interpretari , nihil utique adjuvarent causam vestram : quia et nos si talibus uti vellemus , innumerabilibus utere- mur , quæ causam nostram nihil similiter adjuvarent . Sed plane talia malam causam vel moras faciendo sustentant .

¹ Matth. viii, 23. — ² 1 Cor. xiii, 2.

LXVIII. « Ecce, inquiunt, de corpore Domini aqua profluxit. » Et quid te hoc adjuvat, o hæretice? « Multum, inquit: baptisma enim significat non esse, nisi in corpore Domini, id est, in Ecclesia. » Melius dices, de corpore Domini, hoc est, de Ecclesia; etiamsi jam constet, (quod adhuc forte diligentius requirendum est,) aqua illa baptismum esse significatum. Nam et nos baptismum quem habetis, de corpore Domini esse dicimus, hoc est, de Ecclesia, quamvis in ea ipsi non sitis, sicut omnes qui non aedificant super petram, sed super arenam. Quare tamen non attendis aquam illam, qua baptismum significatum dicis, non tantum in corpore Domini fuisse, sed etiam de corpore ejus foras exiisse, et hoc per vulnus persecutoris? Neque enim et hæretici et omnes mali secum foras sacramenta traxissent, si unitatis integratem in corpore Domini custodissent. Sed etiam hoc videtis quam profundum sit, et quanta mysterii altitudine occultum.

LXIX. Jam sufficiat: desinite talibus agere. Omnia quæ hujusmodi protuleritis, aut pro nobis sunt, aut ut multum causæ nostræ minuam, incertum est pro quibus sint. Sed libenter in opertis immoramini, ne fateri aperta cogamini. Ecce Ecclesia, rogo, quid patimini? Ecce Ecclesia tot manifestissimis sanctorum Scripturarum testimonium testimoniis commendata et expressa, prædicta et demonstrata: « Sicut audivimus, ita et vidimus. » Quid tergiversaris quomodo suscipiari? Cur detractas sic suscipi, quomodo illa suscipit, cui testimonium perhibet qui mentiri non potuit? Doce Scripturas canonicas aperte dixisse, baptizandum esse in catholica Ecclesia qui apud hæreticos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti fuerit baptizatus. Quod si hoc docere non potes; illud doce, huic communioni tuæ, id est, parti Donati, ubi hoc didicisti, apertum aliquod et manifestum testimonium a Scripturis canonicas perhiberi:

et fatebor ad te esse transeundum, nec aliter esse suscipiendos hæreticos, quam sicut suscepit ecclesia in qua es, quia tali testimonio declarata est. Quid æstuas? quid perturbaris? Non invenis in Scripturis canonicas, quod a te justissime exigimus? Nam quod dicere soletis: « Ubi pascis, ubi cubas in meridie¹: » vides quale sit, et quam pro te non sit. Noli ergo talia quererere. Quia etsi in partibus Aquilonis esset pars Donati, quæ contrariae sunt partibus Meridianis, diceret de se esse dictum: « Montes Sion, lata Aquilonis, civitas regis magni. » Nam utique civitas regis magni non est nisi Ecclesia; et hoc potius indubitanter sonat Ecclesiam, quam illud, « Ubi pascis, ubi cubas in meridie. » Sed fortasse illo testimonio Marcion hæreticus uteretur, qui dicitur Ponticus fuisse, quæ partes ad Aquilonem sunt. Rursus si in Occidente esset pars Donati, diceret de se esse dictum: « Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen est illi². » Fortassis enim sublimius esse diceret: « Ascendit super occasum; » quam, « Cubat in meridie. » Hæc mystica sunt, opera sunt, figurata sunt: aliquid manifestum quod interprete non egent, a vobis flagitamus.

LXX. Ego itaque sic te suscipio, quemadmodum suscepit semen Abrahæ: « In quo benedicuntur omnes gentes³. » Hoc forte obscurum esset, nisi Paulus aperuisset semen Abrahæ quod est Christus. Sic te suscipio, quemadmodum suscepit illa « Sterilis, cuius multi sunt filii magis quam ejus quæ habet virum⁴. » Quod obscurum esset, nisi Paulus dixisset, ipsam esse Ecclesiam matrem nostram, cui dictum est: « Dominus qui eruit te, ipse Deus universæ terræ vocabitur⁵: » cui dictum est: « Terra tua orbis terrarum⁶. » Sicut suscepit regina illa, de qua in

¹ Cant. 1, 6. — ² Psal. LXVI, 5. — ³ Gen. xxii, 18. — ⁴ Gal. iii, 16. — ⁵ Id. iv, 26. — ⁶ Isai. liv, 5, et lxii, 4.

Psalmis dicitur : « Astitit regina a dextris tuis⁴ : » et cui dicitur : « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram. » Postremo, ne multa commemorem, sic te suscipio, sicut suscepit Ecclesia : « Per omnes gentes incipiens ab Jerusalem : » sicut suscepit Ecclesia quæ « testis est, Christo in Ierusalem, et in tota Judæa et Samaria, et usque ad totam terram. » Ille enim te suscipit, qui hoc de illa dixit, qui talibus eam verbis, ne quisquam de illa dubitaret, ostendit. Sic te suscipio, quemadmodum suscepit : « Triticum seminatum in agro, quod cum zizaniis crescit usque ad messem³. » Hi sunt enim « filii regni, ager autem est mundus, messis est finis sæculi : » Dominus exposuit, Evangelium est, verba Domini sunt, manifesta sunt. Possem tibi dicere, Sic te suscipio, quemadmodum et vos suscepistis quos Prætextatus et Felicianus a vobis damnati, extra vestram communionem baptizaverunt. Cui rei quid contradicas, omnino non habes. Sed hoc potius dicam, quod et adversus ipsos Maximianistas invictissime valeat, qui vos in duabus præcipue testimoniis, quibus imperitissime, tamen cerebrime uti soletis, omnino vicerunt, et de paucitate et de meridie. Hoc ergo dicam, quod vos omnes tanquam pariter contra nos insurgatis, extinguat. Sic vos suscipimus, si corrigi vultis, quemadmodum suscepit Ecclesia, quam Dominus Jesus dixit ab Jerusalem coepit, et in Actibus Apostolorum legimus inde ceperisse : et per omnes gentes ituram, et in Actibus Apostolorum legimus per multas esse, antequam veniret in Africam, et per omnes gentes ituram antequam veniat finis : quia ipse Dominus ait : « Prædicabitur hoc Evangelium in omnibus gentibus, et tunc veniet finis⁴. » Ecce purgamenta ejus : « Quoniam abundavit iniquitas,

¹ Psal. XLIV, 10. — ² Ibid. 17. — ³ Matth. XIII, 38. — ⁴ Id. XXIV, 14.

» refrigescet charitas multorum. » Ecce frumenta ejus : « Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. » Ubi hic Africa nominata est in parte Donati? Ecce iterum frumenta ejus : « Ut scias, inquit Apostolus, quemadmodum te oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis¹. » Et sine dubio magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in Spiritu ritu, apparuit Angelis, predicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. » Ecce purgamenta ejus : « Spiritus autem, inquit, manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum², etc. » Ubi et hic Africa in parte Donati nominata est, ut in ea remanserit columna et firmamentum veritatis, aut pietatis sacramentum, de quo usque in finem ita cucurrit, ut diceret : « Prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria? »

LXXI. Quid ergo pluribus teneam? Qui respondere cogitat huic Epistolæ, scrutetur Scripturas : et aut manifestum de Africa, vel in qua sola, vel ex qua sola est pars Donati, proferat testimonium : quod ideo proferre non potest, quia illis tam manifestis, quæ a nobis prolata sunt, repugnare Scriptura non potest : aut si suarum suspicionum, vel criminationum, vel calumniarum sectatores credulos querit, et vult traducere in aliud Evangelium, quod non est aliud, atque annuntiare nobis præter quam quod accepimus, etsi Angelus de cœlo esset, anathema esset³ : quoniam et diabolus, qui propterea de cœlo cecidit, quia in veritate non stetit, si anathema fuisset homini, quando ei præter quam quod a Domino Deo acce-

¹ 1 Tim. III, 15. — ² Id. IV, 1. — ³ Gal. 1, 8.

perat, annuntiavit, primi parentes carnis nostræ, nec in poenam mortis incidissent, nec de loco felicitatis existent.

LXXII. Quapropter vos carissimi, quibus hanc epistolam scribo, præceptum pastoris qui animam suam posuit pro ovibus suis, et nunc glorificatus et exaltatus sedet ad dexteram Dei Patris, corde fidelissimo et firmissimo retinete dicentis : « Quæ sunt oves meæ, vocem meam audiunt, et sequuntur me¹. » Audistis ejus vocem manifestissimam, non solum per Legem ejus, et Prophetas, et Psalmos, sed etiam per os proprium commendantis Ecclesiam suam futuram. Et ea quæ prædictis, quemadmodum ex ordine consecuta sint, in Actibus et litteris Apostolorum, quæ divinarum Scripturarum canonem complent, legendo perspicitis. Non est obscura quæstio in qua vos fallant, quos ipse Dominus prædictis futuros atque dicturos : « Ecce hic est Christus, ecce illic : ecce in deserto², » quasi ubi non est frequentia multitudinis : « Ecce in cubiculis, » quasi in secreti traditionibus atque doctrinis. Habetis Ecclesiam ubique diffundi, et crescere usque ad messem. Habetis civitatem, de qua ipse qui eam condidit, ait : « Non potest civitas abscondi super montem constituta³. » Ipsa est ergo quæ non in aliqua parte terrarum, sed ubique notissima est. Hæc temporales aliquando etiam in suis frumentis patitur tempestates, ut in quibusdam locis non cognoscantur; sed tamen etiam illic latent : neque enim falli potest divina sententia, quoniam crescent usque ad messem.

LXXIII. Itaque et in aliis gentibus sæpe nonnulla membra Ecclesiæ prævalentibus hæresum et schismatum seditionibus, pressa atque obumbrata sunt; et tamen quia inerant, paulo post nullo dubitante claruerunt : et in ipsa

¹ Joan. x, 27. — ² Malth. xxiv, 23. — ³ Id. v, 10.

Africa post illud Secundi Tigisitanus apud Carthaginem seditionis turbulentumque concilium, ubi et a foemina nobili Lucilla operata corruptio, postea judicialibus gestis commemorata est, cum inde litteræ pene per totam Africam, qua Ecclesiæ Christi jam germinaverant, missæ fuissent, creditum est litteris concilii ; neque enim aliter oportebat : et quasi visa sunt per aliquam partem agri frumenta Dominica defecisse : nullo modo autem defecerant, quæ vere frumenta erant prædestinata atque seminata, et alta radice feraciter germinantia. Salva enim conscientia litteris concilii crediderant : neque enim ab hominibus de aliis hominibus aliquid incredibile dicebatur, aut eis contra Evangelium credebatur. Sed postquam illi furiosam pertinaciam usque ad dissensionem sacrilegam contra totum orbem christianum contentionem obstinatissima perduxerunt, atque innotuit bonis fidelibus quos a Cæciliiano alienaverat falsa criminatio : viderunt se, si in illa communione persisterent, non jam de quodam homine, vel de quibusdam hominibus, sed de Ecclesia toto terrarum orbe diffusa pravum habere judicium ; et maluerunt Christi Evangelio, quam collegarum concilio credere. Itaque illis relictis, mox ad catholicam pacem multi, et episcopi, et clerici, et populi redierunt : quod et antequam facerent, in tritico deputabantur. Tunc enim non faciebant, cum adversus homines male sibi a collegis insinuatos, non adversus Ecclesiam Dei, quæ in cunctis gentibus crescit, illa eorum contradicatio nitebatur. Itaque et in Africa triticum quod filius hominis seminaverat, triticum mansit : et ex illo usque adhuc crevit, et crescit : et deinceps usque ad messem fructificabit et cresceret, sicut in omni mundo.

LXXIV. Nonnulli etiam bonæ voluntatis, per carnalem caliginem, etiam post confirmatum contra Ecclesiam Dei

malignorum furorem, in illa dissensione diutius erraverunt, tanquam si adhuc mollia concularentur frumenta, et radice viva herbæ vigor attereretur: etiam ipsa tamen frumenta sua noverat Deus, quamvis ut reviviscerent arguenda et increpanda. Non enim eo modo dictum est Petro: « Redi post me, Satana¹: » quomodo dictum est de Juda: « Unus ex vobis diabolus est². » Quidam quoque et apertissimæ veritati malo studio contradixerunt: illi vero eradicati vel præcisi erant; sed non permanentes in infidelitate, sicut de quibusdam ramis fractis Apostolus dicit, manu divina replantati, aut iterum inserti sunt³. Tunc enim quisque infructuosus, et nondum a radice præcisisus est, cum mala cupiditate agit quidem illa opera, de quibus dictum est: « Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt⁴: » sed cum pro ipsis operibus etiam veritati apertissimæ qua redarguitur, resistere cœperit, tunc præciditur. Et multi tales sunt in sacramentorum communione cum Ecclesia, et tamen jam non sunt in Ecclesia. Alioquin si tune quisque præciditur, cum visibiliter excommunicatur, consequens erit ut tune rursus inseratur, cum visibiliter communioni restituitur. Quid si ergo fictus accedit, atque adversus veritatem et Ecclesiam cor inimicissimum gerat, quamvis peragatur in eo illa solemnitas, numquid irreconciliatur, numquid inseritur? Absit. Sicut ergo jam denuo communicans nondum insertus est: sic et antequam visibiliter excommunicetur, quisquis contra veritatem, qua convincitur et arguitur, inimicum gestat animum, jam præcisisus est. Ita fit, ut et semen bonum, et semen malum, utraque per agrum crescant usque ad messem: id est, et filii regni, et filii maligni utriusque per mundum crescant usque in finem sæculi; illis fruc-

¹ Matth. xvi, 23. — ² Joan. vi, 71. — ³ Rom. xi, 23. — ⁴ Gal. v, 21.

tum ferentibus cum tolerentia, illis cum sterilitate amricantibus.

LXXV. Vos autem innitentes tot evidentissimis testimoniis Legis, Prophetarum, Psalmorum, ipsius Domini, et Apostolorum, de sancta Ecclesia toto terrarum orbe diffusa, exigite ab istis ut ostendant de Africa, quod attinet ad partem Donati, aliqua manifesta de canonis libris testimonia. Neque enim, sicut jam dixi, ullo modo fieri posset, ut Ecclesia, sicut dicunt, et quod absit, tam cito ex tot gentibus peritura, tot testimonii tam sublimiter et tam indubitanter prædicaretur; et de ista, quam volunt, sua, quæ usque in finem, sicut contendunt, permanstra fuerat, taceretur. Mementote enim quid illi dictum sit, cum apud inferos torqueretur, et ad fratres suos aliquem ex mortuis mitti vellet. « Habent illic, » inquit, Moysen et Prophetas¹. » Et cum ille dicaret non eos credituros, nisi ad eosisset aliquis mortuorum: « Si Moysen, inquit, et Prophetas non audiunt, nec si quis ex mortuis resurrexerit, credent. » Dixit Moyses, quod « in semine Abrahæ benedicentur omnes gentes². » Dixerunt Prophetæ: « Tu vocaberis voluntas mea, et terra tua orbis terrarum³: » et, « Commemorabuntur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ⁴. » His et talibus tam manifestis prænuntiationibus Ecclesiam demonstrantibus, isti credere noluerunt. Surrexit Dominus a mortuis, dixit « In nomine suo prædicari penitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem⁵. » Illi qui Moysi et Prophetis non crediderant, nec Domino resurgentι a mortuis crediderunt. Quid restat, nisi ut divitis illius tormenta sortiantur? Quæ vos fugientes dum adhuc tempus est, antequam

¹ Luc. xvi, 29. — ² Gen. xxii, 18. — ³ Isai. xliv, 4. — ⁴ Psal. xxi, 28. — ⁵ Luc. xxi, 47.